

UDK: 339.56(497.11)"2000/2009";
336.1/.5(497.11)"2000/2009"

NERAVNOTEŽA BILANSA PLAĆANJA REPUBLIKE SRBIJE U PERIODU 2000–2009 GODINE

Prof. Dr Borislav Radević
Državni Univerzitet u Novom Pazaru

Rezime: Preveliki deficiti trgovinskog bilansa, omogućen je rastućim zaduživanjem u inostranstvu, lošom monetarnom i carinskom politikom, a u poslednje vreme i fiskalnom politikom, ali pre svega našom nedovoljnom konkurentnošću. Usporavanje priliva stranih direktnih investicija (SDI) u 2008 i 2009. godini, dalo je dodatni podstrek povećanom zaduživanju u inostranstvu. Uporedo s tim došlo je do pada robnom izvoza i uvoza, što je dovelo do pada trgovinskog deficita. Trgovinski deficit je smanjen, ali se povećao spoljni dug Srbije. Trgovinski deficit je nastao uglavnom zbog uvoza robe namenjene širokoj potrošnji, dok je učešće uvoza opreme u ukupnom uvozu skromno. Da bi se održala makroekonomska stabilnost privrede u narednim godinama, potrebno je zaduživanje u inostranstvu smanjiti i usmeriti ga na privredu, jer postoji opasnost da izvozni prihodi u narednim godinama neće biti dovoljni za uredno servisiranje obaveza po inostranim kreditima i normalno plaćanje uvoza roba i usluga.

UVOD

Problemi bilansa plaćanja, a pre svega, visokog deficita trgovinskog bilansa i visoke inostrane zaduženosti postali su zadnjih godina osnovni limitirajući faktor daljeg privrednog razvoja. Ovo se naročito odnosi na zadnje dve godine ovog perioda kada je došlo do naglog pada stranih direktnih investicija (SDI) i smanjenog prostora za inostrano zaduživanje zbog svetske finansijske krize.

Prof. Dr Borislav Radević

U ovom članku analizirat ćemo politiku bilansa plaćanja Srbije u periodu 2000–2009 godine. Opređenje za ovakav vremenski okvir analize leži u činjenici da je upravo u njemu ostvaren veoma visok deficit najvažnijeg dela bilansa plaćanja odnosno trgovinskog bilansa. Samo u dve godine analiziranog perioda (2007, 2009) ostvaren je deficit bilansa plaćanja, a zahvaljujući doznakama radnika i iseljenika odnosno jednostranim transferima i stranim direktnim investicijama i zaduživanju u inostranstvu u ostalim godinama ostvaren je suficit bilansa plaćanja. Drugi deo rada bavi se efikasnošću politike bilansa plaćanja odnosno merama koje bi u narednom periodu trebalo preduzeti za trajnije poboljšanje bilansa plaćanja, s obzirom da je uravnoteženje bilansa plaćanja dugoročan proces vezan za poboljšanje čitavog sistema privređivanog i promenu privredne strukture.

Neravnoteža bilansa plaćanja, pored inflacije i nezaposlenosti, već duži niz godina predstavlja jedan od značajnih problema sa kojima se suočavaju ekonomske politike mnogih zemalja, među kojima je i Srbija. Poslednjih godina na lestvici ciljeva, pored ubrzanog ekonomskog razvoja, počela se ceniti ravnoteža bilansa plaćanja i stabilnost.

Problemi bilansa plaćanja, pre svega njihovog visokog deficita, i visoke inostrane zaduženosti postali su poslednjih godina osnovni limitirajući faktor daljeg privrednog razvoja. Čini se da će i Srbija imati velike probleme sa bilansom plaćanja, odnosno sa njegovim finansiranjem, ukoliko izostane predviđeni obim inostrane podrške, tj. priliv inostranih investicija.

1. Kretanja u bilansu plaćanja Srbije od 2000. do 2010. godine

Stanje i struktura bilansa plaćanja Srbije u periodu 2000. do 2010. god.

Otvaranje privrede i obnavljanje odnosa sa međunarodnim ekonomskim organizacijama i finansijskim institucijama nakon 2000. godine predstavlja jedno od glavnih obeležja privrede Srbije. Postepeno je došlo do oživljavanja tokova trgovine s inostranstvom.

Nakon otvaranja zemlje prema inostranstvu usledilo je dinamično povećanje trgovinskog deficita kao glavno obeležje bilansa plaćanja. Rast ovog deficita doveo je do povećanja tekućeg deficita bilansa plaćanja. Polazeći od dostignute zaduženosti u inostranstvu, a imajući u vidu činjenicu da narednih godina dospevaju značajne otplate inostranih dugova, nameće se potreba redukcije deficita tekućeg računa bilansa plaćanja Srbije. Glavni izvor deficita trgovinskog bilansa Srbije leži u nedovoljnom izvozu, s jedne, i visokom uvozu, s druge strane.

Finansiranje deficita trgovinskog bilansa u ovom periodu bilo je moguće jedino uz veliki priliv inostranih sredstava. Taj priliv je bio ostvaren preko stranih direktnih investicija, jednostranih transfera i zaduživanja u inostranstvu.

Samo u periodu od 2003. do 2006. godine Srbija dobija više od 900 miliona direktnih investicija. Srbija je 2007. godine iz inostranih izvora dobila preko 21% vrednosti BDP-a, odnosno za toliko je naša ukupna potrošnja bila veća od vrednosti onoga što smo mi proizveli. Drugim rečima, naš standard bio bi niži za isti

Prof. Dr Borislav Radević

procenat dad nije bilo priliva inostranih sredstava kojim smo pokrivali deficit u tekućem bilansu.

Direktne investicije su povoljniji oblik ulaganja od kredita, jer se krediti moraju vratiti s kamatom, bez obzira na rezultate proizvodnje koja je uz njihovu pomoć pokrenuta. U slučaju neuspelih stranih investicija rizik preuzetog poslovnog poduhvata snosi strani investitor. Smanjenje neto priliva inostranog kapitala umanjilo bi prostor za finansiranje uvoza, a time i mogućnost za postizanje viših stopa privrednog rasta i izvoza. A, smanjenje izvoza odmah otvara problem vraćanja dospelih dugova inostranstvu. Samo kontinuirano zadržavanje investicija od 22 do 25 odsto BDP omogućuje potreban i stabilan rast našeg BDP-a, a time i standarda uz regularno otplaćivanje spoljnih dugova zemlje. S obzirom da Srbija već sada mnogo zaostaje za okruženjem, od ključne je važnosti održavanje visokih stopa privrednog rasta. Nama treba sigurno još 15 godina rasta agregatne proizvodnje po oko 5% godišnje da bi se vratili na nivo iz 1990. godine, koja je bila poslednja normalna godina.

No najpre je radi sagledavanja stanja i strukture bilansa plaćanja Srbije potrebno razlikovati dve osnovne grupe privrednih transakcija koje se registruju u tabelama bilansa plaćanja pod nazivom tekuće i kapitalne transakcije. Tekuće transakcije obuhvataju razmenu (izvoz i uvoz) roba i usluga, koja se često naziva i nerobna i nevidljiva razmena. Nasuprot ovim transakcijama, kapitalne transakcije su one kojima se prenosi kupovna snaga od jedne zemlje na drugu (to su krediti, zajmovi, direktni plasmani i drugi oblici kretanja kapitala).

Polazeći od toga da je Srbija sve do 2000. godine bila pod veoma oštrim sankcijama međunarodne zajednice, spoljnoekonomska aktivnost se nije odvijala regularno, pa je i bilans plaćanja Srbije

Neravnoteža bilansa plaćanja Republike Srbije
u periodu 2000–2009 godine

upravo odlikavao takvu situaciju. To se naročito odnosi na tekući bilans plaćanja u pomenutom periodu¹.

Tabela 1: Platni bilans Republike Srbije

Godina	Saldo trgovinskih bilansa	Tekući i zvanični transferi	Kapitalne i finansijske transakcije	Pokrivenost trgov. defici. Transverima (u milionima evra)	Pokrivenost trgov. defici. kapita. finansi.trans. (u milionima evra)
2000	-1,720	1,409	380	81,92	22,09
2001	-2,602	1,975	883	75,9	33,93
2002	-3,398	2,033	2,148	59,83	63,21
2003	-3,538	2,23	2,206	63,03	62,35
2004	-5,201	2,946	2,466	56,64	47,41
2005	-4,278	2,739	3,853	64,03	90,06
2006	-4,981	2,215	7,678	44,47	154,15
2007	-6,638	3,105	4,744	76,78	71,47
2008	-7,548	2,828	6,18	37,47	81,88
2009	-4,782	3,762	1,86	78,67	38,9

Izvor: Statistički bilten NBS mart 2010

Osnovna karakteristika bilansa plaćanja Srbije jeste deficitarnost trgovinskog bilansa od 2000. do 2009. godine. Deficit trgovinskog bilansa Srbije kretao se u rasponu od 1,7 milijarde evra u 2000. do 7,5 milijardi evra u 2008. godini. Samo zahvaljujući velikom obimu inostrane podrške putem direktnih investicija, inostranih kredita i jednostranih transfera naše dijaspore, ukupan bilans plaćanja u čitavom ovom periodu bio je suficitaran.

¹ Pelević, Branislav, Uvod u Međunarodnu ekonomiju, centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2006. str. 166.

Tabela 2: Neto priliv SDI u Srbiji, 2000–2009 godina - u milionima evra

Godina	Deficit-suficit bilansa plaćanja	Deficit trgovinskog bilansa	Strane direktne investicije
2000	252	-1.720	54
2001	562	-2.602	184
2002	996	-3.398	500
2003	827	-3.538	1.194
2004	343	-5.201	774
2005	1.947	-4.278	1.250
2006	4.269	-4.981	3.323
2007	-742	-6.638	2.513
2008	1.687	-7.548	2.018
2009	-2.363	-4.782	1.410

Izvor: Statistički bilten, Narodne Banke Srbije, mart 2010

Srbija počinje da ostvaruje značajan priliv SDI, mada je isti i dalje skroman u odnosu na zemlje u tranziciji (Rumunija, Bugarska, Poljska, Mađarska, Češka.) Najveći priliv Srbija je ostvarila u 2006 godine, kao posledica privatizacija Mobtela (za oko 1,9 milijardi USA.).

Učešće SDI u BDP Republike Srbije kretalo se od 1,4 do 14,5 procenata.

Tabela 3. Učešće SDI u BDP Republike Srbije

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Učešće	1,4	3,1	6,9	4,1	6,1	14,5	5,4	5,6

Izvor: Izveštaj o razvoju Srbije u 2008 godini Republički zavod za razvoj, Beograd 2009, str. 11.

Neravnoteža bilansa plaćanja Republike Srbije
u periodu 2000–2009 godine

Pad stranih direktnih investicija od 2008 godine nije karakteristika samo za Srbiju, jer je i region centralne i istočne Evrope doživeo ozbiljan pad, a skroman oporavak se očekuje tek posle 2010 godine.

Veliki priliv stranih direktnih investicija duguje se privatizaciji u Srbiji. Međutim, sa pojavom finansijske krize taj zastoj je ispoljen i u Srbiji. Prema procenama UNKTADA, ispoljena je sumnja odnosno rezerva u pogledu priliva SDI u naredne tri godine, u region jugoistočne Evrope i zajednicu nezavisnih država.

Ove procene govore da zemlje regiona ne mogu računati sa velikim prilivom SDI kao ranijih godina. Tako da ovaj izvor postaje ograničavajući činilac finansiranja deficita bilansa plaćanja odnosno tekućeg računa. Nema sumnje da će to uticati na smanjivanje ovog deficita u narednom periodu.² Deficit tekućeg bilansa značajno je pokrivan i doznakama radnika i iseljenika iz inostranstva.

Tabela 4: Devizne doznake iz inostranstva, u mlrd. dolar.

Godina	Doznake radnika iseljenika iz inostranstva
2005	3,2
2006	3,4
2007	3,5
2008	3,8
I-VII 2009	2,1

---

² UNCTAD (2007), str. 61.

Prof. Dr Borislav Radević

Izvoz Republike Srbije u 2009 godini iznosio je 5,9 milijardi evra, što predstavlja izvesni napredak prema 2000. godini kada je iznosio 1,6 milijardi evra, ali smo još uvek daleko od minimuma koji može da obezbedi stabilnost naše ekonomije. Ovo iz razloga što je naš uvoz u istom periodu snažno porastao na čak 11,1 milijardi evra, tako da je spoljnotrgovinski deficit dostigao rekordan deficit od 7,5 milijardi evra u 2008 godini. Ovo povećanje uvoza, i pored negativnosti koje sa sobom nosi, imalo je i dobrih strana, jer je dobar deo tog uvoza otišao na uvoz opreme koju naša preduzeća najzad kupuju kako bi se modernizovala nakon niza godina izolacije i dezinvesticija.

Tabela 5: Izvoz Srbije po zemljama i nameni robe, u milionima evra

Godina	Ukupno 2+4 do 6=7 god	Po ekonomskim zonama					Po nameni robe		
		EU	Od toga EU 15	CEEC	CIS	ostale	oprema	Potrošnja robe	Repro materijal
		1	2	3	4	5	6	7	8
2000	1,680	911	683	493	119	157	110	556	1,014
2001	1,896	1,104	874	497	130	165	146	691	1,059
2002	2,192	1,304	958	609	141	138	143	770	1,279
2003	2,442	1,316	977	747	164	215	376	771	1,295
2004	3,119	1,604	1,132	1,131	173	211	189	943	1,987
2005	3,944	2,116	1,479	1,321	261	246	220	1,174	2,55
2006	5,102	2,932	2,087	1,55	368	252	295	1,384	3,423
2007	6,432	3,603	2,458	2,069	455	305	487	1,749	4,216
2008	7,428	4,028	2,646	2,453	546	401	688	1,958	4,782
2009	5,962	3,196	2,063	1,878	409	479	580	1,843	3,539

Izvor: Statistički bilten NB Srbije, mart 2010

Neravnoteža bilansa plaćanja Republike Srbije
u periodu 2000–2009 godine

Poznato je da je u ekonomiji sve povezano i da se ništa ne može dobiti bez plaćanja na duži rok. Naime, društvo koje više uvozi nego što izvozi mora pokriti taj deficit ili kroz višak razmene usluga (npr. u bankarstvu, turizmu, saobraćaju i dr.), što nije naš slučaj, ili, što je delimično naš slučaj, kroz novčane doznake iz inostranstva.

Malo se zna o tome da naša dijaspora svake godine pošalje oko 2,5 milijarde dolara, a to u priličnoj meri pokriva naš deficit spoljnotrgovinskog bilansa. Međutim, to još uvek nije dovoljno, te je naš bilans tekućih plaćanja, koji u sebi uključuje trgovinski bilans, bilans usluga i ostalo, najgori u Evropi (tabela 2). Deficit tog bilansa predstavlja čak 10% našeg BDP, skoro pet puta više nego u Republici Češkoj, 2 puta više nego u Makedoniji³.

Rešavanje ovog problema je veoma važno, jer kao i u slučaju preduzeća, svaki deficit poslovanja (tekućih plaćanja) mora da se pokrije kroz finansijske operacije (bilo putem uzimanja kredita ili direktne investicije) da bi se sačuvao kapital – devizne rezerve i dinar). Drugim rečima, zemlji sa deficitom tekućih plaćanja potrebne su direktne investicije, novčane donacije ili zaduživanje države i privrede. To omogućuje zemlji da bar neko vreme troši više nego što zarađuje. U protivnom, ako ovoga nema, sledi smanjenje kapitala i bankrotstvo.

Za Srbiju to znači da se, ukoliko izostane zaduživanje i donacije, moraju upotrebiti devizne rezerve, što dovodi do njihovog smanjivanja, pada dinara, a time i kupovne moći plata i penzija, odnosno nestabilnosti na domaćem tržištu.

---

³ Đelić, Božidar, Kada će nam biti bolje, Službeni glasnik RS, B92, Beograd, 2006. str. 68.

Tabela 6: Bilans tekućih plaćanja zemalja u tranziciji (% BDP-a) 2004-2005 i procena 2006-2007 godina.

Zemlja	2004	2005	2006	2007
Rusija	9,9	11,3	8,3	5,9
Slovenija	-2,1	-0,7	-0,7	-0,3
Ukrajina	10,5	3,2	0,6	-0,6
Češka	-5,2	-2,5	-2,8	-2,2
Makedonija	-7,7	-1,1	-4,1	-3,9
Slovačka	-3,5	-5,9	-4,7	-4,2
Hrvatska	-5,2	-7,3	-6	-5,3
Mađarska	-8,8	-7,9	-8,8	-7,7
Crna Gora	-9,3	-9,1	-9	-7,9
Rumunija	-8,7	-9,1	-8,5	-8,5
Bugarska	-8,5	-14	-11,8	-9,6
Srbija	-12,3	-9,1	-10	-10
Bosna i Hercegovina	-22,5	-22	-20	-18,4

Izvor: WIIW, Beč

Imajući ovo u vidu, jasno je da ukoliko ne budemo brže povećavali izvoz nećemo na duži rok imati stabilan dinar i dobar životni standard. Bez povećanja izvoza nećemo moći da pokrijemo nužni uvoz opreme za modernizaciju preduzeća ili da finansiramo otplatu velikog spoljnog duga. Bez povećanja izvoza kroz koju godinu moraćemo ili da devalviramo dinar, ili da značajno smanjimo izdatke za penzije, školstvo i zdravstvo. Zato za ekonomsku politiku u narednom periodu nema važnijeg zadatka od povećanja izvoza. Mnoge ozbiljne analize pokazuju da u sledećih deset godina minimalan godišnji rast izvoza koji obezbeđuje stabilan i solidan napredak zemlje treba da bude nešto iznad 10%.

Neravnoteža bilansa plaćanja Republike Srbije
u periodu 2000–2009 godine

Prema podacima Svetske trgovinske organizacije izvoz po stanovniku u Srbiji u 2004. godini bio je 468 USD, što nas plasira na začelje srednje razvijenih zemalja. Istovremeno izvoz po stanovniku Belgije iznosio je 29.619 USD ili 63 puta više od izvoza po stanovniku u Srbiji. Slovenci su imali izvoz veći za 17 puta, Mađari 12 puta više, Hrvati 4 puta više, Bugari 3 puta više, a Makedonci 1,7 puta više.⁴

Za ovakvo stanje našeg izvoza postoji nekoliko razloga. To su, pre svega, rat i sankcije, koje su nas udaljile od inostranih tržišta i onemogućile našim preduzećima da se modernizuju i na taj način drže korak sa najnovijim dostignućima i inovacijama. Naši susedi i novi konkurenti iz Azije preuzeli su naše dugogodišnje kupce, i naše mesto na međunarodnom tržištu. Drugi razlog leži u neadekvatnoj ekonomskoj politici, odnosno u prenagloj liberalizaciji uvoza 2001. godine kao i destimulativnoj politici kursa dinara. Pa ipak, najvažniji razlog za naš nedovoljan izvoz predstavlja mali broj konkurentnih dobara i usluga koje možemo da ponudimo svetu.

Prema podacima Svetske banke, naši ljudi iz inostranstva u Srbiju, u proseku šalju oko 300 eura. Po učešću deviznih doznaka u bruto društvenog proizvoda naša zemlja je na 11 mestu u svetu.

Značaj doznaka vidi se i u činjenici da je ceo srpski izvoz iznosio 2008 godine 8,8 mlrd. dolara, a priliv iz dijaspore 5,0 milijardi dolara. Procene su da je u poslednjih 40 godina u zemlju investirano čak 200 milijardi dolara.

Ono što je nesumnjivo jeste da je u 2005.godini, pa i u 2006. i 2007. godini, došlo do ozbiljnog povećanja izvoza. Izvoz u 2005.

---

⁴ Svetska trgovinska organizacija, RZS.

Prof. Dr Borislav Radević

godini povećan je za oko 30%. Povećanje izvoza je rezultat nekoliko faktora. Kao prvo, strani investitori koji su ušli na naše tržište u 2002. i 2003. godini počinju značajno da izvoze. Primera radi, samo US Steel čini oko 5% našeg ukupnog izvoza. Drugo, domaće firme, posle pet godina makroekonomske stabilnosti i reintegracije Srbije u sistem međunarodne trgovine, počinju agresivnije da izvoze. Kao treće, konačno počinju da se obnavljaju poslovni kontakti koji su prekinuti tokom devedesetih godina.

Konkurentna sposobnost našeg izvoza je veoma loša. Prema rangiranju koje je izvršio Svetski ekonomski forum iz Davosa nalazili smo se, u 2006. godini, na 87. mestu od ukupno 125 rangiranih zemalja. Iza nas su bile samo Bosna i Hercegovina, Albanija i Angola. Ono što je posebno loše je činjenica da naš plasman tri godine opada dok drughi zemalja u tranziciji raste. Tako su neke, poput Češke i Slovenije, postale lideri u svetskoj konkurentnosti. To nikako ne znači da naši postojeći proizvodi nemaju, za da tu cenu, dovoljan kvalitet ili prodoran marketing i prepoznatljivu marku. Drugim rečima, to znači da nismo u stanju da ponudimo uslove koji bi privukli preduzeća koja bi mogla da prave konkurentne proizvode kod nas i da anm tako otvore svetska tržišta. Najbolji primer za to je Mađarska, gde 90% od ukupno 5.468 dolara koje u proseku izvozi svaki Mađar dolazi iz pogona multinacionalnih firmi koje proizvode kod njih (IBM, HP, Suzuki, General Motors, General elektrik itd.). Slična situacija je i sa Belgijom i Irskom, koje nemaju mnogo velikih domaćih preduzeća, ali koje poslovni uslovi (politička i pravna sigurnost, efikasnost sudstva, prvoklasna infrastruktura, obrazovana radna snaga, stimulatívna poreska politika itd.) čine veoma konkurentnom. Irska je za to najbolji primer. Ona je dugo slovila za drugorazrednu zemlju koju napuštaju svi koji to mogu, ali je u poslednjih trideset godina privukla veliki broj američkih

tehnoloških firmi i postala jedna od najbogatijih evropskih zemalja.

Jedna od značajnih karakteristika našeg izvoza je u tome da je došlo do smanjenja učešća Evropske unije u ukupnom izvozu sa 54,2% u 2000. godini na 53,6% u 2009. godini, dok je istovremeno izvoz u CEEC (zemlje Centralne i Istočne Evrope) porastao sa 29,3% na 31,7% u 2009. godini. Nepovoljnost strukture našeg izvoza posmatrano po nameni proizvoda je u tome što u njoj dominantno učešće ima repromaterijal i potrošna roba a ne oprema. Tako je na izvoz repromaterijala u 2000. godini otpadalo 60,5%, potrošne robe 33,0%, a na izvoz opreme 6,5%. Struktura izvoza samo je delimično popravljena u korist opreme za 3,2% u 2009. godini, dok je kod repromaterijala došlo do smanjenja za -1,1% (59,4%) a kod potrošnje robe smanjenje za 2,1% (30,9%). Dakle, u našem izvozu još uvek dominiraju proizvodi niže faze prerade, te je njihov efekat na spoljnotrgovinsku razmenu izuzetno nizak.

Odavno je poznato da nijedna zemlja koja je imala visoko učešće primarnih proizvoda u izvozu i uvozu nije ostvarila zadovoljavajući razvoj sopstvene privrede. Sve zemlje u čijoj strukturi izvoza dominiraju primarni proizvodi, imaju vrlo nizak nivo per capita dohotka.

Poznato je da se primarni proizvodi daleko nepovoljnije valorizuju ako se izvoze u neprerađenom stanju, da je njihova valorizacija sve veća iz faze u fazu finalizacije, kao što su najsavremenije mašine, sofisticirani proizvodi, farmaceutski proizvodi, savremeni nameštaj, elektronika i sl. Jedan od razloga i težnji većine zemalja da, umesto primarnih proizvoda, razvijaju i izvoze industrijske proizvode u koje se oni kao sirovine i reprodukcioni materijali ugrađuju, jeste i drastičan pad njihovih

Prof. Dr Borislav Radević

cena na svetskom tržištu od 1980. godine, a takođe u poslednjoj dekadi prošloga veka⁵.

Za razliku od izvoza, uvoz je u ovom periodu, od 2000. do 2009.godine, povećan skoro za tri puta, odnosno sa 3,6 na 11,1 milijardi eura. Time je visok uvoz bio jedan od glavnih faktora visokog deficita bilansa tekućih plaćanja.

Tabela 7. Uvoz Srbije po zemljama i nameni robe, u milionima evra

Godina	Ukupno 2+4 do 6=7 god	Po ekonomskim zonama					Po nameni robe		
		EU	Od toga EU 15	CEEC	CIS	ostale	oprema	Potrošnja robe	Repro materijal
		1	2	3	4	5	6	7	8
2000	3,606	2,223	1,412	325	433	625	419	849	2,338
2001	4,758	2,739	1,866	364	859	796	658	1,199	2,901
2002	5,919	3,527	2,509	366	955	1,071	1,006	1,620	3,293
2003	6,589	3,842	2,817	378	1,098	1,271	1,261	1,907	3,421
2004	8,769	5,001	3,584	635	1,458	1,675	1,783	2,067	4,919
2005	8,564	4,577	3,104	726	1,729	1,532	1,348	1,857	5,359
2006	10,463	5,696	3,728	850	2,053	1,864	1,632	2,252	6,579
2007	13,507	7,438	5,009	1,093	2,312	2,664	2,370	2,956	8,181
2008	15,494	8,243	5,537	1,216	2,886	3,149	2,608	3,442	9,444
2009	11,157	6,135	4,197	889	1,668	2,465	1,666	2,980	6,531

Izvor: Statistički bilten NB Srbije, mart 2010

⁵ Kovačević, Mladan, Međunarodna trgovina, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002. str. 498

Neravnoteža bilansa plaćanja Republike Srbije
u periodu 2000–2009 godine

Najveći deo uvoza Srbije je iz zemalja Evropske Unije. Čak 55,0% uvoza u 2009. godini odnosilo se na zemlje Evropske unije a ostatak 45,0% na zemlje Centralne i Istočne Evrope, Zajednicu nezavisnih država i ostale zemlje. Posmatrano po nameni proizvoda može se konstatovati da je došlo do popravljivanja strukture našeg uvoza u 2009. godini u odnosu na 2000. godinu. Naime, dok je u 2000. godini, na uvoz opreme odlazilo 11,6% ukupnog uvoza taj procenat je u 2009. godini povećan na 14,9%. Istu tendenciju ima i uvoz potrošne robe čije je učešće povećano sa 23,5% na 26,7% u 2009. godini. Jedino je u strukturi uvoza repromaterijala došlo do smanjenja tog učešća sa 64,8% u 2000. godini na 58,5% u 2009. godini. Ovakva kretanja su razumljiva ako se ima u vidu da smo dugo bili pod sankcijama, pa je u ovim godinama bilo potrebno obnoviti zastarelu opremu i zadovoljiti potrebe stanovništva za robom široke potrošnje.

Pokrivenost uvoza izvozom u periodu od 2000. godine do 2009. godine kretala se u rasponu od 35,5% u 2004. godini do 53,4% u 2009. godini. To znači da je u 2004. godini 35,5% uvoza plaćano izvozom, a u 2009. godini 53,4% uvoza je plaćeno izvozom. Ostatak je plaćen suficitom iz nerobnog bilansa, porastom zaduživanja u inostranstvu i donacijama iz inostranstva. Ovako nizak stepen pokrivenosti uvoza izvozom ne može se smatrati pozitivnim. On se može povećati na dva načina. Prvi je smanjenjem uvoza, što svakako, ako se ima u vidu visok stepen uvozne zavisnosti, ne može a da nema štetne posledice na proizvodnju koja zavisi od uvoza. Drugi, koji je teži, postiže se povećanjem izvoza, pre svega podsticanjem strukturnog prilagođavanja privrede, većom izvoznom orijentacijom vođenjem realnije politike deviznog kursa.

Za razliku od spoljnotrgovinskog bilansa koji je tokom čitavog posmatranog perioda, od 2000. do 2009.godine bio deficitaran,

ukupan bilans plaćanja u ovom periodu beleži suficit. U svim godinama izuzetak je 2007. i 2009. godina kada je zabeležen deficit ukupnog bilansa plaćanja. Ovaj suficit ostvaren je zahvaljujući velikom iznosu tekućih transfera, (deviznih doznaka radnika) zvaničnih transfera, (donacije), finansijskih transakcija (strane direktne investicije, srednjoročni i dugoročni krediti, kratkoročni krediti i ostalo). Suficit bilansa plaćanja kretao se u rasponu od 25,2 miliona eura u 2000. godini, do 4,2 milijarde eura u 2006. godini. Ovako visokom suficitu bilansa plaćanja u 2006. godini doprinele su najviše strane direktne investicije koje su te godine iznosile 3,3 milijarde eura i srednjoročni i dugoročni krediti u iznosu od 2,2 milijardi evra. U posmatranom periodu rast spoljnog duga Republike Srbije je posledica visokog spoljnotrgovinskog deficita dakle brzog rasta uvoza roba i usluga od izvoza. Kretanja spoljnog duga u periodu od 2001 do 2009 godine prikazuje naredna tabela.

Tabela 8: Spoljna likvidnost Srbije (u milionima evra i procentima)

Godine	Spoljni dug (BDP)	Spoljni dug (izvoz robe i usluga)	Spoljni dug (u milionima evra)	Otplata duga (izvoz robe i usluga)	Otplata duga (BDP)
2000	-	-	-	-	-
2001	98,3	463,9	12,609	3,8	0,8
2002	67,2	344,8	10,768	7,0	1,4
2003	62,3	281,6	10,857	9,0	2,0
2004	54,3	232,3	10,355	16,5	3,9
2005	64,2	245,1	13,064	17,7	4,6
2006	63,3	214,2	14,884	23,5	7,0
2007	60,2	204,8	17,789	33,9	9,8
2008	64,6	214,7	21,800	34,8	10,5
2009	70,4	252,7	21,784	37,1	10,2

Izvor: NBS, izveštaj o inflaciji, novembar 2009. godine

Očito da je iznos spoljnog duga kao procenat bruto društvenog proizvoda izuzetno visok (70,4% u 2009 godini) i da se Srbija sa ovim procentom sve više približavamo grupi prezaduženih zemalja. Ono što posebno zabrinjava jeste izuzetno visoko učešće priliva od izvoza roba i usluga u otplati inostranog duga (preko 37 %). Sve to upućuje na zaključak da treba konstantno raditi na povećanju priliva od izvoza roba i usluga.

2. Mere i aktivnosti koje treba preduzeti u narednom periodu

Da bi smo u naredno periodu počeli trajnije da rešavamo deficit trgovinskog bilansa kao najznačajnijeg dela bilansa plaćanja neophodno je preduzeti sledeće mere:

- prvo, razvojnu politiku treba usmeriti na brži razvoj konkurentne proizvodnje roba i usluga, posebno za izvoz, uz postepeno otklanjanja strukturnih disproporcija u razvoju, kao i u bržem razvoju sirovina, energije i hrane. Takođe bi trebalo podsticati razvoj proizvodnje koja je zasnovana na sirovinama iz domaćih izvora, kao i proizvodnje orijentisane na izvoz. U tom smislu treba na nivou zemlje odrediti prioritete koje bi merama ekonomske politike trebalo podržati.
- drugo, treba voditi politiku sporijeg rasta domaće tražnje od porasta društvenog proizvoda, kako bi se iz prirasta proizvodnje mogli servisirati dugovi i menjati struktura potrošnje u smislu preorijentacije na veću potrošnju proizvoda sa što manjim uvoznim sadržajem, s obzirom da se lična potrošnja ne može smanjivati ispod određenog nivoa koji se može nazvati socijalnim minimumom. Izvesno je da će najveći teret smanjenja te potrošnje pasti na investicije. Međutim, smatramo da bi to trebalo

sprovoditi postepeno jer smo mi ipak zemlja u razvoju i svako sniženje investicija nas višestruko pogada.

- treće, suzbijati inflaciju i stvarati uslove za usporavanje rasta cena u narednim godinama. Sigurno je da bez smanjenja inflacije mi ne možemo očekivati povoljnije rezultate u ekonomskim odnosima sa inostranstvom. Prvi preduslov za Srbiju da reši ne samo problem bilansa tekućih transakcija nego i mnoge ekonomske probleme jeste rešenje problema inflacije. Ovo, pre svega, iz razloga, što će se teret poboljšanja bilansa tekućih transakcija u narednim godinama i dalje temeljiti na prilagođavanju deviznog kursa, uz opadanje pozitivnog efekta depresijacije dinara na poboljšanje bilansa tekućih transakcija i uvećanja nepovoljnog uticaja na domaće cene.
- četvrto, za uspešno uravnoteženje bilansa plaćanja neophodno je nastaviti sa politikom realnog kursa. Realni kurs treba da obezbedi cenovnu konkurentnost srpskih izvoznika na svetsko tržište. Politika deviznog kursa treba da obezbedi stalni proces strukturnih prilagođavanja u privredi u smislu jačanja izvoznih sadržaja reprodukcije. Preko dinamiziranja izvoznih aktivnosti delovalo bi se na povećanje domaće proizvodnje na racionalnim osnovama.
- peto, zaduživanje u inostranstvu u narednom periodu mora biti pre svega u funkciji povećanja izvoza i tehnološkog progressa. Jer je izvesno da mi nećemo moći održati spoljnu likvidnost bez tehnoloških usavršavanja naših proizvodnih postrojenja, što je, s druge strane, sinonim za povećanje produktivnosti.
- šesto, povećanje apsolutnog i relativnog obima domaće akumulacije mora biti trajni zadatak svih mera ekonomske politike, iz razloga što nedostatak domaće akumulacije opterećuje bilans plaćanja, jer se u tim uslovima investicije finansiraju uvozom bilo robnih ili finansijskih resursa iz inostranstva, a povećanje domaće

akumulacije delovalo bi na smanjenje zavisnosti od inostranstva.

Na kraju, mere ekonomske politike koje će se preduzimati radi ostvarivanja navedenih ciljeva, moraju biti blagovremeno donesene i dosledno sprovedene. U tom kontestu primat bi trebalo da imaju one mere koje će brže doprinosti kvalitetnijoj i dugoročnijoj ekspanziji izvoza, a time i bržem otklanjanju neravnoteže bilansa tekućih transakcija, odnosno kvalitetnijem uravnoteženju ukupnog bilansa plaćanja.

ZAKLJUČAK

Otvaranje privrede i obnavljanje odnosa sa međunarodnim ekonomskim organizacijama i finansijskim institucijama nakon 2000. godine predstavlja jedno od glavnih obećja privrede Srbije. Postepeno je došlo do oživljavanja tokova trgovine s inostranstvom.

Nakon otvaranja zemlje prema inostranstvu usledilo je dinamično povećanje trgovinskog deficita kao glavno obeležje bilansa plaćanja. Polazeći od dostignute zaduženosti u inostranstvu, a imajući u vidu činjenicu da narednih godina dospevaju značajne otplate inostranih dugova, nameće se potreba redukcije deficita tekućeg računa bilansa plaćanja Srbije. Glavni izvor deficita tekućeg računa bilansa plaćanja Srbije leži u nedovoljnom izvozu s jedne, i visokom uvozu s druge strane. Nedovoljan izvoz Srbije je posledica nasledene strukture proizvodnje.

Ogroman deficit trgovinskog bilansa bio je stalna pojava tokom čitavog posmatranog perioda. Rast spoljnog duga je posledica

Prof. Dr Borislav Radević

spoljnotrgovinskog deficita, dakle bržeg rasta uvoza od izvoza, koji bi trebalo da se uravnoteži promenom kursa. Posledica depresijacije naše valute je da svi naši dugovi izgledaju veći nego što su bili. Usled čega je potrebno izdvojiti više deviznog priliva od izvoza roba i usluga na otplate duga, a to znači smanjenje potrošnje i in vesticija u privredi.

Karakteristika našeg spoljnotrgovinskog deficita je u tome da on nije razvojni, jer se ne zadužujemo u inostranstvu da bi se uvozila oprema kako bi se proizvodilo za izvoz. Naš deficit u razmeni sa inostranstvom je posledica prevelike potrošnje. Zato je potrebno smanjiti potrošnju kako bi se mogli servisirati dugovi prema inostranstvu. Sve više će biti potrebno uvoz plaćati izvozom, što znači manje zaduživanje u inostranstvu i povećanje domaće štednje.

Porast robnog izvoza u narednim godinama predstavlja naglašenu potrebu radi smanjivanja deficita robne razmene i ostvarivanja deviznog priliva za uredno plaćanje uvoza i servisiranja spoljnog duga. Porast deviznog priliva po osnovu robnog izvoza treba da zameni rast inostrane zaduženosti kao izvora za finansiranje deficita tekućeg računa Srbije.

Značaj porasta izvoza i deviznog priliva po tom osnovu dolazi još više do izražaja, kada se ima u vidu činjenica da će biti teško ostvarivo povećanje stranih direktnih investicija. Sredstva po osnovu stranih direktnih investicija su kvalitetan izvor za pokriće deficita bilansa plaćanja, jer ne stvaraju obaveze prema inostranstvu. Zato je za Srbiju veoma značajno da pored povećanja izvoza, stvara pretpostavke za veći priliv SDI u budućnosti. Posebno je značajno da se podstaknu veći priliv grinfild investicija, jer se time stvaraju preduslovi za transfer nove tehnologije u doamću privredu.

LITERATURA

1. Kovačević Radovan, Ekonomski odnosi Srbije sa inostranstvom, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, 2005.
2. Pelević Branislav, Uvod u međunarodnu ekonomiju, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2006.
3. Kovačević Mlađan, Međunarodna trgovina, Ekonomski fakultet, Beograd, 2002.
4. Tešić Milorad, Spoljno trgovinsko poslovanje, Savremena administracija, Beograd, 1996.
5. Đelić Božidar, Kada će nam biti bolje, J.P. Službeni glasnik, B 92, Beograd, 2002.
6. Marković Miodrag, Spoljnotrgovinsko poslovanje, Beogradska poslovna škola, Beograd, 2003.
7. Minshkin. S. Frederic., Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta, Data status, Beograd, 2006.
8. Statistički bilten, Narodna banka Srbije, Beograd, mart 2010.